

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ІСТОРІЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

DOI: 10.33663/0869-2491-2020-31-128-137

УДК 321 (091); 340 (091); 340.13

І. В. МУЗИКА

кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник*

ORCID: 0000-0002-8822-6156

ПОЛІТИЧНА ІДЕОЛОГІЯ В ЗАКОНОДАВСТВІ УРСР 1950–1960 рр.: АНТРОПОЛОГІЧНИЙ РАКУРС

Досліджуються політико-ідеологічні засади законодавства УРСР 1950–1960 рр. в ракурсі антропології права. З точки зору зазначеної проблематики, на нашу думку, найважливіше значення має дослідження політико-ідеологічних засад радянського законодавства щодо статусу людини в державному механізмі (місце людини в ієрархії цінностей, обсяг і гарантії її прав і свобод, обов'язки людини) в рамках співвідношення державоцентризму і антропоцентризму в нормативних актах органів влади УРСР повоєнного періоду.

Ключові слова: історія права, історіософія права, законодавство УРСР 1950–1960 рр., антропологія права, державоцентризм, антропоцентризм.

Музыка И. В. Политическая идеология в законодательстве УССР 1950–1960 гг.: антропологический ракурс

Исследуются политико-идеологические основы законодательства УССР 1950–1960 гг. в ракурсе антропологии права. С точки зрения указанной проблематики, по нашему мнению, важнейшее значение имеет исследование политико-идеологических основ советского законодательства относительно статуса человека в государственном механизме (место человека в иерархии ценностей, объем и гарантии его прав и свобод, обязанности человека) в рамках соотношения государствоцентризма и антропоцентризма в нормативных актах органов власти УССР послевоенного периода.

Ключевые слова: история права, историософия права, законодательство УССР 1950–1960 гг., антропология права, государствоцентризм, антропоцентризм.

Muzyka Iryna. Political ideology in the legislation of the UkrSSR 1950–1960: anthropological aspect

The political and ideological principles of the legislation of the UkrSSR 1950–1960 in the anthropology of law are explored. From the point of view of these issues, in our opinion, the most important is the study of the political and ideological foundations of Soviet legislation regarding the status of a person in the state mechanism (place of the person in the hierarchy of values, the scope and guarantees of its rights and freedoms, human responsibilities) within the relationship of state-centrism and anthropocentrism in the normative acts of the UkrSSR authorities of the postwar period.

* **Muzyka Iryna**, Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.), Docent, Senior Research Officer

Key words: *history of law, historiosophy of law, legislation of the UkrSSR 1950–1960, anthropology of law, state-centrism, anthropocentrism.*

У сучасній юридичній науці значної актуальності набуває антропологічний підхід, який дає змогу дослідити, зокрема, зорієнтованість права на проблему людини в праві. Правова антропологія як галузь філософії права вивчає співвідношення особистості й права, особистість як об'єкт дії права та її вимоги до права, структуру цінностей особистості, а також право як засіб втілення цих цінностей у життя, права людини та їх юридичний захист, тобто особистісний аспект права¹. Антропологічне обґрунтування права визначає дескриптивні умови застосування політичної справедливості, пов'язані з людською природою. Особливо важливим є з'ясування того, які здатності людини при їхньому зовнішньому виразі уможливають справедливий правопорядок, заснований на правах людини².

У зв'язку з розвитком цього нового напрямку юридичної науки, значний інтерес для науковців становить дослідження радянського законодавства періоду т. зв. хрущовської відлиги (1953–1964), коли було зроблено спробу демократизації радянського державного ладу, відходу від жорсткої сталінської тоталітарної системи та послаблення репресивного апарату, вибіркової лібералізації життя суспільства. Юридична антропологія допомагає історикам права вивчати певні суспільні процеси та використовувати результати таких досліджень у відтворенні об'єктивної картини тодішньої історико-правової реальності.

У ракурсі юридичної антропології важливою проблематикою є з'ясування статусу людини в державному механізмі (місце людини в ієрархії цінностей, обсяг і гарантії її прав і свобод, обов'язки людини) в рамках співвідношення концепцій державоцентризму і антропоцентризму в нормативних актах органів влади УРСР повоєнного періоду.

Для розкриття зазначеної проблеми, на нашу думку, найважливіше значення має дослідження політико-ідеологічних засад радянського законодавства, які вже тривалий час залишаються предметом уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, У. Е. Батлер наголошує на важливості саме «ідеологічного розгляду» соціалістичних правових систем. Він окреслює такі їх визначальні ознаки, як: націоналізація приватної власності й домінування держави в економіці; державне економічне планування, централізований розподіл та п'ятирічні й річні економічні плани, які видаються у формі закону; усування або ізолювання антагоністичних класових елементів за допомогою різних засобів правової дискримінації; народ становлять трудові маси, а ті, хто використовує найману працю для особистого збагачення, не підпадають під поняття «народ»; класова боротьба розглядається як рушійна сила історичних змін, а класові противники наділяються статусом експлуататорів або ворогів народу; представники робітничого пролетаріату мають певні переваги порівняно з селянами та інтелігенцією; комуністична партія відіграє роль авангарду в державі й користується монополією на політичну владу; громадські (недержавні) організації мусять перебувати під керівництвом партії, допускається існування релігійних організацій, але вони, більшою чи меншою мірою, переслідуються; марксизм-ленінізм визнається офіційною державною і партійною ідеологією, яка в деяких країнах доповнюється доктринальними працями місцевих лідерів; реалізація прав і свобод підпорядковується забезпеченню досягнень соціалізму й комунізму та провідної ролі партії; не визнається поділ права на публічне і приватне тощо³.

Політико-ідеологічною доктриною радянського права в УРСР і СРСР в перші повоєнні десятиліття залишалося, як і в період сталінського тоталітаризму⁴, марксистсько-ленінське учення, яке вважалося ідеологічною засадничою основою, на якій формувалися його принципи, сутність та зміст. У період становлення сталінського тоталітарного режиму відбулася «догматизація марксистської теорії»⁵. Наслідком цього стало оформлення марксистсько-ленінського-сталінського вчення в доктрину правового розвитку СРСР⁶ і УРСР. Зокрема, як зазначає Р. Давід, право в СРСР розглядалося як реалізація цієї доктрини: вона слугувала й основою державної політики. Хоча партійні програми і рішення, на його думку, не утворювали право у власному розумінні цього слова, але їх доктринальне значення є безспірним, оскільки в цих документах містився виклад марксистсько-ленінської теорії в її тодішній інтерпретації з різних питань⁷.

Утім, останній висновок Р. Давіда, на нашу думку, не зовсім відповідає дійсності. Необхідно зазначити, що акти керівних партійних органів та їх спільні акти з державними органами й громадськими організаціями були видом нормотворчості керівних органів КПРС та КП(б)У–КПУ⁸.

Акти імперативного характеру вищих партійних органів, як і спільні постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР та ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР, фактично були актами вищої юридичної сили, в яких містилися первинні (абстрактні) норми загальнообов'язкового характеру або обов'язкові вказівки і настанови, адресовані конкретним суб'єктам. Вони конкретизувалися законодавчими та виконавчими органами влади законами та підзаконних актах або виконувалися безпосередньо суб'єктами, яким були адресовані. Про це свідчить також той факт, що певні групи таких постанов, які регулювали відносини в окремих важливих сферах життя суспільства, втрачали чинність після прийняття відповідних кодексів⁹.

Відповідно до наведених даних уявляється цілком актуальною спроба проаналізувати вплив марксистсько-ленінської політико-ідеологічної доктрини на сутність і зміст законодавства УРСР повоєнного періоду.

Як зазначає С. Кодан, «друга половина 1920 – початок 1950-х років характеризувалися домінуванням підходів Й. В. Сталіна і його найближчого оточення до розуміння класової боротьби, диктатури пролетаріату, сутності держави і права. Саме в цей час сталінські сентенції стають незаперечною ідеологічною засадою радянського права, а їх автор, за визначенням А. Я. Вишинського, був «корифеєм науки конституційного права, який створив завершену теорію соціалістичного конституціоналізму». У 1950 – середині 1980-х років марксизм-ленінізм продовжував виступати головною і незаперечною підставою радянського права»¹⁰.

Зокрема, у доповіді на I Нараді з питань науки радянського права і держави 16 липня 1938 р. А. Вишинський зазначав, що право є категорією політичною. В основі радянського права лежать політичні інтереси робітників і селян; радянське право покликане їх охороняти, їх захист – основне завдання радянського права¹¹. Хоча право не можна зводити до політики, як не можна отожднювати причину і наслідок, право є формою політики. Завдання полягає в тому, щоб визначити особливості права як форми політики, його специфіку. Політика – це цілі і завдання, які ставляться за мету суспільними класами в їх боротьбі за свої інтереси, це методи і засоби, за допомогою яких ці інтереси захищаються. Визначаючи право як форму політики, слід з'ясувати, в чому по-

лягають специфічні якості цієї форми як форми правової, в чому її відмінність саме як правової форми, від інших форм політики. Без відповіді на ці питання ми не зможемо дати визначення права, скільки б разів ми не сполучали слова «право», «політика», «економіка» тощо¹².

За визначенням А. Вишинського, «право – це сукупність правил поведінки, встановлених державною владою, як владою панівного в суспільстві класу, а також санкціонованих державною владою звичаїв і правил співжиття, здійснюваних у примусовому порядку за допомогою державного апарату з метою охорони, закріплення і розвитку суспільних відносин і порядків, вигідних і бажаних панівному класу»¹³.

Тобто визнаний теоретик радянського правознавства доволі чітко висловився про тісний зв'язок радянського права і політики партії, керівний апарат якої тоді фактично злився з апаратом держави. Державоцентризм проявлявся насамперед у тому, що Політичне бюро ЦК ВКП(б)–КПСС (у 1952–1966 рр. – Президія ЦК) формулювало ідеологію законодавчих рішень, здійснювало безпосередній вплив на зміст таких рішень і нормотворчу діяльність союзних і республіканських органів влади. Обов'язковому затвердженню Політбюро підлягали будь-які важливі ініціативи партійних, державних, комсомольських, профспілкових та ін. інстанцій. Керівники Політбюро КПРС і Політбюро ЦК КПУ (з жовтня 1952 р. його функції виконувало Бюро ЦК КПУ; у жовтні 1953 р. Бюро ЦК КПУ перетворене на Президію ЦК КПУ, у червні 1966 р. – на Політбюро ЦК КПУ), мали усі підстави заявити: «Держава – це ми»¹⁴.

Спільна нормотворчість державних органів і громадських організацій викликає особливий науковий інтерес як з точки зору вивчення рівня партійного контролю за діяльністю державних органів з виконання настанов партійних органів (наприклад, постанови Центрального Комітету КПУ, Президії Верховної Ради Української РСР і Ради Міністрів УРСР «Про організацію виконання постанови Центрального Комітету КПРС, Президії Верховної Ради СРСР і Ради Міністрів СРСР від 19 березня 1981 р. № 292 «Про дальше підвищення ролі Рад народних депутатів у господарському будівництві» від 28 квітня 1981 р. № 221)¹⁵, так і з точки зору реалізації завдань внутрішньої і зовнішньої політики КПРС (постанови «Про проведення збирання врожаю і заготівель сільськогосподарських продуктів у колгоспах, МТС і радгоспах Української РСР у 1956 р. від 29 червня 1956 р. № 731¹⁶; «Про невідкладні заходи по подоланню відставання шахтного будівництва в Українській РСР» від 8 жовтня 1956 р. № 1400¹⁷; «Про заходи по поліпшенню організації матеріально-технічного постачання народного господарства» від 23 травня 1958 р. № 565¹⁸ та багато ін.).

Тому доволі обгрунтовано видається позиція С. Кодана, який вважає, що Політбюро фактично було органом, який керував законодавчою діяльністю. Керівники партії одночасно обіймали вищі пости в радянській державі, що забезпечувало єдність партійного і державного управління в країні. Форми радянського соціалістичного права виступали нормативно-правовим засобом оформлення політико-ідеологічних настанов КПРС. Спільні акти Комуністичної партії і радянської держави виступили особливою формою нормативних актів, які прямо відобразили практику використання законодавства в реалізації ідеологічних установок і політичних рішень. Одночасно вони виступали і засобом надання загальнообов'язкової сили партійним рішенням¹⁹.

Наприклад, на виконання настанов ХХІ з'їзду КПРС, 2 березня 1959 р. прийнята спільна постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР № 218 «Про участь трудящих в охороні громадського порядку в країні»²⁰.

Втім, у правовій дійсності 1950-х років правова ідеологія СРСР і радянської України віддзеркалювала початок процесу трансформації політичного режиму СРСР й відповідно політичної ідеології КПРС від державоцентризму в бік антропоцентризму та лібералізації суспільного життя. Зокрема, на ХХІІ з'їзді КПРС у своїй доповіді М. Хрущов проголосив початок «розгорнутого будівництва комунізму» в СРСР, основні напрями якого набули відображення у третій Програмі КПРС, прийнятій на цьому з'їзді й оприлюдненій 31 жовтня 1961 р. У програмі відобразилися основні напрями правової політики як частини соціальної політики партії, що передбачала певну систему цінностей, принципів і теорій, здійснення правових реформ, підтримання правопорядку, поліпшення роботи законодавчих органів, розширення участі громадських організацій і об'єднань трудящих у законодавчій діяльності представницьких органів Радянської держави, зокрема, надання права законодавчої ініціативи профспілкам, комсомолу й іншим масовим громадським організаціям в особі їх загальносоюзних і республіканських органів, а також запровадження систематичного обговорення трудящими проектів законів та інших рішень як загальнодержавного, так і місцевого значення та винесення найважливіших законопроектів на всенародне голосування (референдум)²¹.

Зокрема, у ІІІ розділі Програми КПРС «Завдання партії в сфері державного будівництва та подальшого розвитку соціалістичної демократії» зазначалося, що народжена соціалістичною революцією диктатура пролетаріату відіграла всесвітньо-історичну роль, забезпечивши перемогу соціалізму в СРСР. Водночас у процесі побудови соціалізму вона сама зазнала змін. У зв'язку з ліквідацією експлуататорських класів відмерла функція придушення їх опору. Всебічний розвиток отримали головні функції соціалістичної держави – господарсько-організаторська і культурно-виховна. Соціалістична держава вступила в новий період свого розвитку. Почався процес переростання держави у всенародну організацію трудівників соціалістичного суспільства. Пролетарська демократія дедалі більше перетворювалася на всенародну соціалістичну демократію. Партія виходить з того, що диктатура робітничого класу перестає бути необхідною раніше, ніж держава відмирає. Держава, як загальнонародна організація, збережеться до повної перемоги комунізму. Всебічне розгортання й удосконалення соціалістичної демократії, активна участь усіх громадян в управлінні державою, в керівництві господарським і культурним будівництвом, поліпшення роботи державного апарату і посилення народного контролю над його діяльністю є головним напрямом розвитку соціалістичної державності в період будівництва комунізму. У процесі подальшого розвитку соціалістичної демократії відбудеться поступове перетворення органів державної влади на органи громадського самоврядування. Отримає ще більший розвиток ленінський принцип демократичного централізму, що забезпечує правильне поєднання централізованого керівництва з максимальним розвитком ініціативи місцевих органів, розширенням прав союзних республік, підвищенням творчої активності мас. Історичний розвиток неминуче призведе до відмирання держави. Для повного відмирання держави необхідне створення як внутрішніх умов –

побудови розвиненого комуністичного суспільства, так і зовнішніх умов – перемоги і зміцнення соціалізму на міжнародній арені²².

Поряд з тим окреслені завдання лібералізації та демократизації життя радянського суспільства робили нездійсненими закріплені у програмі партії такі положення, як: теза про корінну умову та основну перепону для вирішення загальнонаціональних завдань – послідовна боротьба з імперіалізмом, приреченим на загибель, та його головним оплотом – США; ствердження моноідеологізму – визнання марксистсько-ленінської комуністичної ідеології єдино правильною і єдино науковою, й у зв'язку з чим одним з головних завдань визнавалася ідеологічна боротьба з усіма іншими ідеологіями; визначення історичного місією комунізму – «знищення війни та ствердження вічного миру на землі»²³.

Також далеко не всі радянські правознавці того часу були прихильниками ідеї неминучого відмирання держави в процесі побудови комунізму та передачі функцій держави громадським організаціям, оскільки вважали її утопічною. Зокрема, відомий український правознавець В. Терлецький доводив, що державне управління посідає провідне місце у всій системі соціалістичного управління, і державні органи, у тому числі місцеві ради, відіграють дедалі зростаючу роль. У процесі розвитку соціалізму в комунізм, місцеві ради депутатів трудящих тим успішніше будуть відігравати роль в управлінні справами суспільства, чим більше зростатиме їх значення як органів державної влади, що цілком узгоджується з істинно демократичним характером і розвитком суспільних форм їх діяльності²⁴.

Інший відомий український правознавець – П. Недбайло також обґрунтовував підвищення ролі держави в політичній організації соціалістичного суспільства, виступав проти поширеного викривленого розуміння відносин держави і громадських організацій. Водночас він звертав увагу на розвиток федеративних засад у відносинах окремих республік із союзним центром, виступав проти надмірної централізації²⁵.

Підставою для формування нового типу правової системи мала стати нова Конституція Союзу Радянських Соціалістичних Республік (Основний закон), проект якої було завершено Конституційною комісією Верховної Ради СРСР у серпні 1964 р.²⁶ Зокрема, до нової Конституції мали увійти статті про особисту власність громадян та особисте підсобне господарство колгоспників, про дрібне приватне господарство. Проте консервативні тенденції взяли гору. У проекті домінуючим залишалося положення про керівну і спрямовуючу роль КПРС і зростання її ролі у процесі будівництва комунізму; про марксизм-ленізм як ідеологічну основу суспільного і державного ладу СРСР та ін.

Як зазначає С. Згоржельська, проект Конституції СРСР 1964 р. передбачав зміну правового статусу особистості в СРСР. Уперше в історії радянського конституційного (державного) права вводилося поняття «свобода особистості», переглядався весь комплекс прав громадян, були введені деякі нові категорії прав, такі як вищі і основні права людини, вперше закладався механізм їх гарантій суспільством і державою. Передбачалося закріпити різні форми безпосереднього здійснення громадянами політичної влади, створити нові форми впливу громадян на державну владу загалом. Тому радянська держава на початку 1960-х років мала потенційну можливість, у разі прийняття нової Конституції СРСР, якісно змінитися. Тому усунення М. Хрущова від обов'язків Першого секретаря ЦК КПРС і Голови Ради Міністрів СРСР уявляється зумовленим, між іншим, і

радикальним значенням Конституційного проекту, який так і не був прийнятий²⁷.

Отже, можна охарактеризувати статус людини за законодавством періоду «хрущовської відлиги» як результат втілення в нормативних актах політико-ідеологічних настанов керівництва КПРС–КПУ. Згідно з тодішньою комуністичною ідеологією, життя суспільства розглядалося як буття всієї сукупності індивідів, маси людей, тому і вирішальна роль у житті суспільства надавалася не окремим індивідам, а всій їх сукупності. Це означало суттєве домінування «необхідного» щодо «свободи» людини, тобто інтересів партійно-державного керівництва, колективних інтересів над інтересами окремої особистості; невизнання індивідуального суверенітету людини, яка переважно вважалася частиною колективного суб'єкта – «народних мас»; відсутність узгодження інтересів індивідів і держави, що в багатьох випадках породжувало конфліктні ситуації. Відповідно можна зробити такий висновок: у досліджуваній період в УРСР (як і у СРСР) центром правової реальності була не людина, а норми правових приписів держави, сформульованих на основі політико-ідеологічної доктрини, розробленої керівництвом КПРС–КПУ. Тобто в законодавстві УРСР 1950–1960 років домінування концепція державоцентризму, попри невдалі спроби задекларувати в окремих аспектах концепцію антропоцентризму.

1. Філософія права: навч. посіб. / О. О. Бандура, С. А. Бублик, М. Л. Заінчковський та ін. ; за заг. ред. М. В. Костицького, Б. Ф. Чміля. Київ : Юрінком Інтер, 2000. С. 266.
2. Максимов С. Предмет і методологічні засади правової антропології. *Антропология права : філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи)* : матеріали Першого всеукраїнського круглого столу (Львів, 16–17 вересня 2005 р.). Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2006. С. 248. 3. Батлер У. Е. Мудрість порівняльного правознавства : 36. ст. Київ : Логос, 2019. С. 98–99. 4. Див. : Правова ідеологія і право України на етапі становлення тоталітарного режиму (1929–1941). Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 230 с. 5. Правова ідеологія і право України... С. 10. 6. Кодан С. В. Идеологические ограничения в формировании и развитии советского социалистического права: основания, механизмы, формы, инструменты. *Юридическая техника*. 2018. № 12. С. 192. С. 192–199. 7. Давид Р. Основные правовые системы современности. Москва : Междунар. отношения, 1996. С. 189–190. 8. Докл. див. : *Музыка І. В.* Нормативні акти ЦК КПРС і ЦК КПУ в системі джерел права Української РСР повоєнного періоду. *Правова держава*. Вип. 28 Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2017. С. 71–79.
9. *Музыка І. В.* Спільні нормативно-правові акти державних органів і громадських організацій у системі джерел права УРСР повоєнного періоду. *Правова держава*. Вип. 27. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2016. С. 68–69.
10. Кодан С. В. Идеологические ограничения ... С. 193. 11. *Вышинский А. Я.* Основные задачи науки советского социалистического права. Доклад на I Совещании по вопросам науки советского права и государства 16 июля 1938 г. *Вопросы правоведения*. 2009. № 1. С. 225. 12. Там же. С. 27. 13. *Вышинский А. Я.* Основные задачи науки советского социалистического права. Москва : Юридическое изд-во НКЮ СССР, 1938. С. 6.
14. Сталинское Политбюро в 30-е годы : Сб. док. / сост. О. В. Хлевнюк, А. В. Квашонкин, Л. П. Кошелева, Л. А. Роговая. Москва, 1995. С. 7. 15. Збірник постанов і розпоряджень Уряду Української Соціалістичної Радянської Республіки. 1981. № 5. С. 3–7. 16. Там само. 1956. № 11–12. С. 12–22. 17. Там само. 1956. № 19–20. С. 4–11. 18. Там само. 1958. № 5. С. 5–10. 19. Кодан С. В. Идеологические ограничения ... С. 194–195 ; См. : Кодан С. В. Партийные документы в системе источников изучения истории советского

права. *Вестник Саратовской государственной юридической академии*. 2016. № 2. С. 40–45 ; Его же. Акты РКП(б)–ВКП(б)–КПСС и советское право. Размышления по поводу диссертации С. А. Токмина «Партийные акты в системе источников советского права». *Genesis: исторические исследования*. 2016. № 2. С. 127–135; *Kodan S. B.* «Совет Народных Комиссаров и Центральный Комитет ВКП (б) постановляют...». Совместные нормативно-правовые акты коммунистической партии и советского государства в системе источников советского права. *Genesis: исторические исследования*. 2016. № 1. С. 39–53.

20. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях... Т. 12. 1971–1975. 9-е изд. Москва : Политиздат, 1986. С. 424–429. **21.** *Музыка І. В.* Нариси з історії права і філософії права / Відп. ред. І. Б. Усенко. НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Херсон : Гринь Д. С., 2017. С. 157–158. **22.** Программа Коммунистической Партии Советского Союза: принята XXII съездом КПСС. Москва: Госполитиздат, 1962. С. 100–101, С. 110. **23.** *Там же*. С. 25–34. **24.** *Терлецький В. М.* Ленинское идейное наследие и проблемы советского строительства. *Антологія української юридичної думки*. В 10 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Т. 9 : Юридична наука радянської доби / Упорядники : В. Б. Авер'янов, О. М. Костенко, В. П. Нагребельний, В. Ф. Погорілко, К. О. Савчук, І. Б. Усенко, Г. П. Тимченко ; відп. редактор В. П. Нагребельний. Київ : Видавничий Дім «Юридична книга», 2004. С. 243. **25.** *Усенко І. Б.* Петро Омелянович Недбайло – вчитель наших вчителів. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 2. С. 19. **26.** Проект Конституции Союза Советских Социалистических Республик (Основного закона). *Российский государственный архив Новейшей истории (РГАНИ)*. Фонд 5. Аппарат ЦК КПСС (1949–1991 гг.). Оп. 30. Д. 455. Л. 1–90. **27.** *Згоржельская С. С.* Концепция общенародного государства в проекте Конституции СССР 1964 г: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Москва, 2007. С. 10–11.

References

1. *Filosofiya prava: Navch. posib.* / O. O. Bandura, S. A. Bublyk, M. L. Zainchkovs'kyi ta in. ; za zah. red. M. V. Kostyts'koho, B. F. Chmilya. Kyiv : Yurinkom Inter, 2000. S. 266. (ukr)

2. *Maksymov S.* Predmet i metodolohichni zasady pravovoyi antropolohiyi. Antropolohiya prava: filosof's'kyi ta yurydychnyy vymiry (stan, problemy, perspektyvy) : Materialy Pershoho vseukrayins'koho kruhloho stolu (m. L'viv, 16–17 veresnya 2005 r.). L'viv : Yurydychnyy fakul'tet L'vivs'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Franka, 2006. S. 248. **3.** *Batler U. E.* Mudrist' porivnyal'noho pravoznavstva: zbirnyk statey. Kyiv : Lohos, 2019. S. 98–99. (ukr) **4.** *Dyv. :* Pravova ideolohiya i pravo Ukrainy na etapi stanovlennya totalitarnoho rezhymu (1929–1941). Kyiv : In-t derzhavy i prava im. V. M. Korets'koho NAN Ukrainy, 2001. 230 s. (ukr) **5.** Pravova ideolohiya i pravo Ukrainy... S. 10. (ukr) **6.** *Kodan S. V.* Ideologicheskoye ogranicheniya v formirovanii i razvitii sovetskogo sotsialisticheskogo prava: osnovaniya, mekhanizmy, formy, instruyemye. *Yuridicheskaya tekhnika*. 2018. № 12. S. 192. S. 192–199. (rus) **7.** *David R.* Osnovnyye pravovyye sistemy sovremennosti. Moskva : Mezhdunar. otnosheniya, 1996. S. 189–190. (rus) **8.** Dokladnishe dyv. : *Muzyka I. V.* Normatyvni akty TSK KPRS y TSK KPU v systemi dzhherel prava Ukrainyskoyi RSR povoyennoho peryodu. Pravova derzhava. Vyp. 28 Kyiv : In-t derzhavy i prava im. V. M. Korets'koho NAN Ukrainy, 2017. S. 71–79. (ukr) **9.** *Muzyka I. V.* Spil'ni normatyvno-pravovi akty derzhavnykh orhaniv i hromads'kykh orhanizatsiy u systemi dzhherel prava URSR povoyennoho periodu. *Pravova derzhava*. Vyp. 27. Kyiv : In-t derzhavy i prava im. V. M. Korets'koho NAN Ukrainy, 2016. S. 68–69. (ukr) **10.** *Kodan S. V.* Ydeolohycheskye ohranycheniya ... S. 193. (rus) **11.** *Iyshinskiy A. Ya.* Osnovnyye zadachi nauki sovetskogo sotsialisticheskogo prava. Moskva : Yuridicheskoye izdatel'stvo NKYu SSSR, 1938. S. 6. (rus) **14.** *Stalinskoye Politbyuro v 30-ye gody.* Sbornik dokumentov / sost. O. V. Khlevnyuk, A. V. Kvashonkin, L. P. Kosheleva, L. A. Rogovaya. Moskva, 1995. S. 7. (rus) **15.** Zbirnyk postanov i rozporядchen' Uryadu Ukrainys'koyi Sotsialistychnoyi Radyans'koyi Respubliky. 1981. № 5. S. 3–7. (ukr) **16.** *Tam*

samo. 1956. № 11–12. S. 12–22. **17.** *Tam samo.* 1956. № 19–20. S. 4–11. (ukr) **18.** *Tam samo.* 1958. № 5. S. 5–10. **18.** *Tam samo.* 1958. № 5. S. 5–10. (ukr) **19.** Kodan S. V. Ideologicheskiye ograniicheniya ... S. 194–195; Sm.: Kodan S. V. Partynnyye dokumenty v sisteme istochnikov izucheniya istorii sovetskogo prava. *Vestnik Saratovskoy gosudarstvennoy yuridicheskoy akademii.* 2016. № 2. S. 40–45; Yego zhe. Akty RKP(b)–VKP(b)–KPSS i sovetskoye pravo. Razmyshleniya po povodu dissertatsii S. A. Tokmina «Partynnyye akty v sisteme istochnikov sovetskogo prava». *Genesis: istoricheskiye issledovaniya.* 2016. № 2. S. 127–135; Kodan S. V. «Sovet Narodnykh Komissarov i Tsentral'nyy Komitet VKP (b) postanovlyayut...». Sovmestnyye normativno-pravovyye akty kommunisticheskoy partii i sovetskogo gosudarstva v sisteme istochnikov sovetskogo prava. *Genesis: istoricheskiye issledovaniya.* 2016. № 1. S. 39–53. (rus) **20.** Kommunisticheskaya partiya Sovetskogo Soyuza v rezolyutsiyakh... T. 12. 1971–1975. 9-ye izd. Moskva: Politizdat, 1986. S. 424–429. (rus) **21.** *Muzyka I. V.* Narysy z istoriyi prava i filosofiyi prava / Vidp. red. I. B. Usenko, NAN Ukrayiny, In-t derzhavy i prava im. V. M. Korets'koho. Kherson: Hrin' D. S., 2017. S. 157–158. (ukr) **22.** Programma Kommunisticheskoy Partii Sovetskogo Soyuza: prinyata XXII s'yezdom KPSS. Moskva: Gospolitizdat, 1962. S. 100–101, S. 110. (rus) **23.** *Tam zhe.* S. 25–34. (rus) **24.** *Terletskiy V. M.* Leninskoye ideynoye naslediyе i problemy sovetskogo stroitel'stva. *Antolohiya ukrayins'koyi yurydychnoyi dumky.* V 10 t. / Redkol.: YU. S. Shemshuchenko (holova) ta in. Tom 9: Yurydychna nauka radyans'koyi doby / Uporyadnyky: V. B. Aver'yanov, O. M. Kostenko, V. P. Nahrebel'nyy, V. F. Pohorilko, K. O. Savchuk, I. B. Usenko, H. P. Tymchenko; vidp. redaktor V. P. Nahrebel'nyy. Kyiv: Vydavnychy Dim «Yurydychna knyha», 2004. S. 243. (ukr) **25.** *Usenko I. B.* Petro Omelyanovych Nedbaylo – vchytel' nashykh vchyteliv. *Chasopys Kyiv's'koho universytetu prava.* 2018. № 2. S. 19. (ukr) **26.** Proyeckt Konstitutsii Soyuza Sovetskikh Sotsialisticheskikh Respublik (Osnovnogo zakona). *Rosstyiskiy gosudarstvennyy arkhiv Noveyshey istorii* (RGANI). Fond 5. Apparat TSK KPSS (1949–1991 gg.). Op. 30. D. 455. L. 1–90. (rus) **27.** *Zgorzhel'skaya S. S.* Kontseptsiya obshchenarodnogo gosudarstva v proyekte Konstitutsii SSSR 1964 g.: avtoref. diss. ... kand. yur. nauk: 12.00.01. Moskva, 2007. S. 10–11.

***Muzyka Iryna.* Political ideology in the legislation of the UkrSSR 1950–1960: anthropological aspect**

In modern legal science, the anthropological approach that makes it possible to investigate, in particular, the orientation of the right to the human problem in law becomes of great relevance.

In the perspective of legal anthropology, an important issue is the status of a person in the state mechanism (the place of the person in the hierarchy of values, the scope and guarantees of his rights and freedoms, the duties of the person) within the relation of state-centrism and anthropocentrism in the normative acts of the UkrSSR authorities of the post-war period.

The draft Constitution of the UkrSSR in 1964 provided for a change in the legal status of the individual in the UkrSSR. For the first time in the history of "Soviet constitutional law" the concept of "freedom of the individual" was introduced, the whole complex of citizens' rights was revised, some new categories of rights were introduced, such as the supreme and fundamental human rights, the mechanism of their guarantees by society and the state was first laid. It was envisaged to consolidate various forms of direct exercise of political power by citizens, to create new forms of influence of citizens on the state power in general. Thus, in the early 1960s, the Soviet state had the potential to change qualitatively if the new UkrSSR Constitution was adopted. Therefore, the dismissal of MS Khrushchev from the duties of the First Secretary of the CPSU Central Committee and the Chairman of the Council of Ministers of the USSR appears to be conditioned, including, by the radical significance of the Constitutional project, which has never been adopted.

It is possible to draw the following conclusion: in the period under study in the UkrSSR (as well as the USSR), the center of legal reality was not the person, but the norms of legal prescriptions of the state, formulated on the basis of political and ideological doctrine developed by the leadership of the CPSU – Communist Party.

It is possible to characterize the status of a person under the legislation of 1950–1960 as a result of the implementation in the normative acts of political and ideological guidelines of the leadership of the CPSU – CPU. According to the communist ideology of that time, the life of the society was regarded as the existence of the entire population of individuals, masses of people, and therefore the decisive role in the life of society belongs not to individual individuals, but to their entire population. This meant a significant overriding of the “necessary” relative to the “freedom” of man, that is, the interests of party-state leadership, collective interests over the interests of the individual; the non-recognition of the individual sovereignty of a person who was largely considered part of the collective subject – the “masses”; lack of reconciliation of interests of individuals and the state, which in many cases gave rise to conflict situations.

Key words: *legislation of the UkrSSR 1950–1960, anthropology of law, state-centrism, anthropocentrism.*

DOI: 10.33663/0869-2491-2020-31-137-144

УДК 340; 342.1; 340.12

Т. І. БОНДАРУК,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник *
ORCID 0000-0003-0566-9857

ПРАВО І ПРАВОВИЗНАВЦІ В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті зроблено спробу розглянути історико-правовий процес як складову процесу історико-культурного. Пропонована візія дослідження «концепту культура – право» зумовлює застосування методу соціокультурної детермінації, визначення культурних факторів як провідних у поясненні будь-яких досліджуваних явищ. Аналізується крос-культурна методологія Г. Хофстеде, привертається увага до видових характеристик культури як детермінаційних чинників правового процесу; розглядається як важлива теоретична характеристика української культури категорія «межовість»; характеризуються феномен ментальності та її співвіднесення з менталітетом і ідентичністю; акцентується увага на етнічній ментальності, привертається увага до нагальної необхідності осмислення права як культури. При цьому «профіль» правознавця в ту чи іншу епоху пропонується розглядати як вихідну точку у характеристиці історико-правового та історико-культурного процесів, до яких у межах пропонованого у статті підходу застосовується дефініція «культурно-правовий процес».

Ключові слова: *культура, права, історико-правовий процес, історико-культурний процес, культурно-правовий процес, правознавці.*

Бондарук Т. И. Право и правоведы в историко-культурном процессе

В статье осуществлена попытка рассмотреть историко-правовой процесс как составляющую процесса историко-культурного. Предлагаемое видение исследования «концепта культура – право» обуславливает применение метода социокультурной детерминации, определение культурных факторов как ведущих в объяснении любых изучаемых явлений. Анализируется кросс-культурная методология Г. Хофстеде, привлекается внимание к видовым характеристикам культуры как детерминационным факторам правового процесса; рассматривается как важная теоретическая характеристика украинской культуры категория «пограничность»; характеризуется феномен ментальности

* **Bondaruk Tetiana**, Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.), Senior Research Officer

© Т. І. Бондарук, 2020